

تحلیل چالش‌های توسعه بیمه محصولات کشاورزی در بین بهره برداران خرد (مورد مطالعه: دهستان سرجام، مشهد)

مریم قاسمی^۱، استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران
لیدا علیزاده، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد،
ایران

چکیده

اگرچه مخاطرات طبیعی، اجتماعی و اقتصادی و شخصی در تولید محصولات کشاورزی امری اجتناب ناپذیر است، اما مدیریت پذیر است. تولیدکنندگان و سیاستگذاران اقتصادی در جوامع مختلف به منظور مدیریت و کاهش ریسک در قبال خسارت‌های ناشی از سوانح طبیعی و حوادث قهری استراتژی‌های متفاوتی از جمله بیمه محصولات کشاورزی را به کار گرفته‌اند. با این حال استقبال کشاورزان از بیمه محصولات کشاورزی در کشور پائین است. از این رو پژوهش حاضر به شناسایی چالش‌های عمده پیش‌روی توسعه بیمه محصولات کشاورزی در بین بهره برداران خرد می‌پردازد. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است. در این مطالعه به کمک مطالعات اسنادی و اکتشافی گسترده ۲۳ چالش پیش روی توسعه بیمه محصولات کشاورزی شناسایی و به کمک ۱۶۰ نفر از کشاورزان خرده پا و بر اساس طیف لیکرت مورد ارزیابی قرار گرفت. عوامل شناسایی شده با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی در نرم افزار SPSS ذیل ۷ عامل اصلی با ۶۷ درصد واریانس تبیین شده قرار گرفت. بر این اساس مهمترین چالش‌های پیش روی توسعه بیمه محصولات کشاورزی از دیدگاه کشاورزان خرد به ترتیب: «وجود ساختار نامطلوب در زمینه بیمه محصولات کشاورزی» با ۲۴/۳ درصد، «نارضایتی کشاورزان از عملکرد صندوق بیمه محصولات کشاورزی» با ۱۲،۱ درصد و «فقدان فضای رقابتی در عرصه بیمه محصولات کشاورزی» با ۸/۳ درصد واریانس تبیین شده است. لذا تغییرات ساختاری در بخش بیمه محصولات کشاورزی و سیاست گذاری مناسب و نظارت دقیق از سوی دولت در این زمینه می‌تواند راه گشا باشد.

کلمات کلیدی: بیمه محصولات کشاورزی، کشاورزان خرده‌پا، دهستان سرجام، شهرستان مشهد، پایداری بیمه

مقدمه

همانند بسیاری از کشورهای درحال توسعه، ایران کشوری است که بخش کشاورزی نقش مهمی در اقتصاد ایفا می‌کند. به طوری که براساس نتایج طرح آمارگیری نیروی کار در سال ۹۴ قریب ۵۰ درصد از شاغلان روستایی^۱ در بخش کشاورزی فعالیت می‌کنند. همچنین علی‌رغم کاهش سهم اشتغال بخش کشاورزی طی دهه اخیر^۲، در سال ۱۳۹۴ بیش از ۱۷/۹ درصد از جمعیت شاغل کشور در این بخش مشغول به فعالیت بوده‌اند. به علاوه این بخش علی‌رغم سهم ۵ درصدی از سرمایه‌گذاری‌های کشور، حدود ۱۳ درصد از تولید ناخالص داخلی کشور را به خود اختصاص داده است^۳. با این حال فعالیت‌های کشاورزی در کشور آمیخته با مخاطره‌های گوناگون است، عوامل کنترل‌ناپذیر نظیر عوامل جوی از یک سو و هجوم آفات و بیماری‌ها و آتش‌سوزی در کنار تغییرات بازار از سوی دیگر همواره تهدیدی جدی برای فعالیت در بخش کشاورزی بوده و سرمایه‌گذاری در این بخش را همواره برای صاحبان اندیشه تولید و سرمایه‌پرمخاطره نموده است. طبیعتاً نوسانات زیاد در تولید و قیمت‌ها موجب بروز تغییر و نوسان در درآمد تولیدکننده می‌شود و بی‌اطمینانی در درآمد را ایجاد می‌کند؛^۴ در چنین مواردی کشاورزان و سیاستگذاران برای مدیریت ریسک در این زمینه تدابیری اندیشیده‌اند. تنوع در تولید محصولات، اشتغال و ایجاد درآمد در خارج از مزرعه، پیش‌فروش محصول، استفاده از شیوه‌های کشت مشارکتی، بهره‌گیری از بازارهای آینده و قرارداد فروش و خرید بیمه تولید و درآمد، نمونه‌ای از

^۱ . در سال ۱۳۹۴ تعداد چهارمیلیون و ۴۲ هزار و ۸۱۱ کشاورز و مزرعه‌دار در ایران شناسایی شده‌اند که تعداد ۳ میلیون و ۴۷ هزار و ۵۵۵ واحد کشاورزی متعلق به خانواده‌های معمولی ساکن آبادی است

<https://www.amar.org.ir>

^۲ . در سال ۸۴ بخش کشاورزی ۲۴/۷ درصد از سهم اشتغال در کشور را به خود اختصاص داده بود که این شاخص در سال ۸۵ به ۲۳٫۲ درصد، سال ۹۰ به ۱۸/۶ درصد و سال ۹۳ به ۱۷/۹ درصد کاهش یافته است.

<https://www.amar.org.ir>

<http://maj.ir>^۳

شیوه‌های مدیریت ریسک توسط تولیدکنندگان در بخش کشاورزی است. دولت‌ها نیز کوشیده با تدوین سیاست‌های حمایتی، از جمله پرداخت‌های جبرانی، تعیین قیمت‌های تضمینی، پرداخت وام زیر شرایط خاص، کنترل تولید و سطح زیرکشت و پرداخت‌های موردی برای جبران بخشی از خسارت‌های ناشی از حوادث غیرمترقبه به امر مدیریت ریسک در کشاورزی کمک کنند. در میان روش‌های متعدد مدیریت ریسک، بیمه محصولات کشاورزی جایگاه ویژه‌ای دارد. دولت‌ها در کشورهای مختلف جهان پس از تجربه راهکارهای مختلف مدیریت ریسک و شیوه‌های متعدد حمایتی به این نتیجه رسیده‌اند که بیمه کشاورزی راهکاری مناسب است که می‌تواند جایگزین بسیاری از شیوه‌های دیگر مدیریت ریسک کشاورزی گردد (سلامی و دورانیش: ۱۳۸۳، ۶۵). زیرا "بیمه کشاورزی بالاترین ظرفیت‌های عملیات و بیشترین قابلیت‌ها را برای مقابله با مخاطرات دارد و یکی از مناسب‌ترین سازوکارها برای ایجاد امنیت سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی به شمار می‌آید. بیمه محصولات کشاورزی می‌تواند باعث افزایش احساس امنیت در جوامع روستایی گردیده و بهداشت روانی کشاورزان را تامین کند که این به نوبه خود از شرایط ضروری افزایش بهره‌وری در بخش کشاورزی است" (راستگو و رضوانفر ۱۳۸۶: ۱۱۳). مطابق بررسی‌ها "در صورتی که بیمه محصولات کشاورزی به خوبی عمل کند می‌تواند موجب اطمینان سرمایه‌گذارانی شود که می‌خواهند با استفاده از نهاده‌های مدیریت، سرمایه، نیروی کار و نوآوری به توسعه کشاورزی کشور یاری رسانند" (جوادیان و شیرزاد: ۱۳۸۷) با توجه به آنچه گفته شد، امروزه دولت‌ها در پی گسترش و فراگیرساختن بیمه در بین کشاورزان هستند تا از یک سو زمینه عدالت اجتماعی و از سوی دیگر، بستر امنی برای تولیدات بیشتر و بهتر فراهم آورند.

بررسی‌ها نشان می‌دهد بیمه کشاورزی در طول حدود ۴ دهه عمر خود در کشور پیشرفت‌های بسیار قابل ملاحظه‌ای در ابعاد مختلف کسب کرده و تحولات زیادی داشته است، اما علی‌رغم آن با مشکلات و چالش‌های متعدد و اساسی روبه‌رو بوده

است. یکی از اساسی‌ترین چالش‌های پیش رو پائین بودن تقاضای آن خصوصاً در بین کشاورزان خرده پا است. طبیعتاً پذیرش بیمه کشاورزی در جامعه روستایی مانند هر نوآوری دیگری، ابتدا از سوی تولیدکنندگان محصولات کشاورزی با مقاومت رو به رو می‌شود یا به کندی پیش می‌رود و فرایند آن زمان بر است (علی بیگی و همکاران: ۱۳۹۵: ۵۳۹)، اما بررسی‌ها نشان می‌دهد بیمه محصولات کشاورزی علی‌رغم چند دهه سابقه فعالیت در کشور هنوز نتوانسته به طور جدی و گسترده در بین کشاورزان خصوصاً بهره برداران خرد توسعه یابد و محصولات تولیدی آن‌ها را زیرپوشش قرار دهد. "از آنجا که هدف از اشاعه بیمه، افزایش احساس امنیت در بین کشاورزان، جهت استفاده مناسب و کارا از عوامل تولید و سرمایه‌گذاری در فناوری نوین بخش کشاورزی می‌باشد" (ترکمانی: ۱۳۸۳)، افزایش تعداد پذیرندگان بیمه و نیز حفظ و جلب بیمه گذاران کنونی ضروری است تا از این رهگذر ضمن کاهش روند قطع پذیرش بیمه از سوی کشاورزان، از شکست‌های احتمالی در میان آن‌ها جلوگیری کرد (کرمی و همکاران، ۱۳۸۷: ۵۶).

براساس نتایج سرشماری عمومی کشاورزی ۱۳۹۳، مساحت اراضی کشاورزی استان حدود ۱۴۶۰ هزار هکتار بوده که توسط ۲۶۶۸ هزار بهره‌بردار کشاورزی با زمین در فعالیت‌های زراعت و باغداری مورد استفاده بوده که سهم هر بهره‌بردار به طور متوسط ۵/۵ هکتار می‌شود (سالنامه آماری استان خراسان رضوی: ۱۳۹۳) در حال حاضر صندوق بیمه محصولات کشاورزی، تنها نهاد تخصصی و حمایتی در بخش کشاورزی کشور است که مسئول رسیدگی و جبران صدمات و خسارات ناشی از بلایای طبیعی بخش کشاورزی است (فاضل بیگی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۲). طبق اظهارات مدیر صندوق بیمه کشاورزان و عشایر استان خراسان رضوی در حال حاضر تنها ۲۳ درصد بهره‌برداران تحت پوشش بیمه کشاورزی هستند. بدیهی است به علت شرایط و ویژگی‌های اقلیمی و محیطی استان و وجود شرایط توأم با ریسک در

تولید محصولات کشاورزی، توسعه بیشتر بیمه محصولات کشاورزی ضروری است (شاهنوشی، ۱۳۹۰).

در صورتی که بیمه محصولات کشاورزی به خوبی عمل کند می‌تواند ریسک کارآفرینان در بخش کشاورزی را به خود انتقال دهد و موجب اطمینان سرمایه‌گذارانی گردد که می‌خواهند با استفاده از نهاده‌های مدیریت، سرمایه، نیروی کار و نوآوری به توسعه کشاورزی کشور یاری رسانند (جوادیان و شیرزاد: ۱۳۹۰). به نظر می‌رسد چنانچه مشکلات پیش‌روی توسعه بیمه محصولات کشاورزی کشاورزان خرده پا به درستی شناسایی نگردد، نمی‌توان راهکار مناسب اندیشید لذا در آینده نه چندان دور چالش‌های جدی در رابطه با پایداری بیمه کشاورزی در کشور فراروی صندوق بیمه و بخش کشاورزی قرار خواهد داد. با توجه به آنچه بیان شد سوال تحقیق بدین صورت مطرح می‌گردد: مهمترین عوامل بازدارنده توسعه بیمه محصولات کشاورزی در بین بهره‌برداران خرد چیست؟

با توجه به اینکه بحث بیمه محصولات کشاورزی در چند سال اخیر به دلیل تغییرات اقلیمی و متعاقب آن مخاطرات طبیعی مورد توجه جدی‌تری قرار گرفته است، لذا مطالعات پیرامون آن نیز گسترش یافته است و تعداد زیادی از پایان‌نامه‌ها، مقالات، کتب و تحقیقات رشته‌های مختلف کشاورزی، زمین‌شناسی، اقلیم، جغرافیا، علوم اجتماعی و... به این مسئله اختصاص یافته است " (علی بیگی و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۳۹)، در این زمینه کتاب "حمایت دولت از بیمه کشاورزی: چالش‌ها و گزینه‌ها برای کشورهای در حال توسعه" از ماهول و استوتلی^۱ توسط بانک جهانی در سال ۲۰۱۰ چاپ گردید. جدول ۱ به برخی مطالعات و تحقیقات انجام شده که به موضوع پژوهش حاضر نزدیک است، اشاره دارد.

¹ .Mahul, O., & Stutley.

جدول ۱- مطالعات انجام شده پیرامون بیمه محصولات کشاورزی

محقق، سال	یافته‌ها
Jain (2004)	چالش‌های بخش کشاورزی در کشورهای در حال توسعه بخصوص در کشور هند کاملاً نسبت به کشورهای اروپای غربی یا آمریکای شمالی متفاوت می‌باشد. این فشار عظیم برای تولید مواد غذایی به منظور تغذیه شهرها و استفاده از زمین‌های روستایی سریع رشد می‌کند. بخش کشاورزی می‌تواند به یک نیروی کار تبدیل شود که جنبه رقابتی دارد. از طرف دیگر کشاورزان همیشه با شرایط آب و هوایی مزمن مواجه هستند که شایع‌تر از آب و هوای معتدل است در این زمینه، از بیمه به عنوان عاملی کلیدی در برابر مخاطرات محیطی یاد می‌شود.
Hardaker (2004)	کشاورزان با توجه به احتمال رویارویی با انواع مخاطرات حاضر می‌شوند به عنوان بیمه گذار مبالغی را بابت حق بیمه به شرکت‌ها و ارگان‌های بیمه‌گر پرداخت نمایند تا در صورت وقوع شرایط نامناسب، تمام یا حداقل بخشی از خسارت‌های آن‌ها جبران شود. در این رابطه گرایش افراد در رویارویی با مخاطرات از عوامل مهمی است که بر تمایل آنها تأثیری ویژه دارد.
Salami & Durandish, (2004)	پرداخت یارانه به صورت درصدی از حق بیمه به تمامی بیمه گذاران به طور یکسان به معنی تشویق بیمه گذاران پرخطر و تولید در مناطق نامناسب و پرمخاطره است که این امر منجر به ناکارایی در تولید می‌گردد. به علاوه براساس تجربه‌های جهانی این گونه پرداخت یارانه به جای تشویق تولیدکنندگان به پذیرش و بهره‌گیری از تکنولوژی پیشرفته تر، استفاده از تکنولوژی ناکارآمد را مقرون به صرفه می‌نماید. از این رو جامعه نیز در قبال هزینه‌های پرداختی به تولیدکنندگان منفعتی را دریافت نمی‌کند. طبعاً در صورت ادامه این وضعیت اصل پرداخت یارانه مورد تردید قرار می‌گیرد و مشکلاتی را برای ادامه آن حتی در صورت امکان مالی دولت ایجاد خواهد کرد. این چالشی است که هم اکنون بسیاری از کشورها از جمله آمریکا با آن مواجه‌اند.
Hemati (2005)	با اینکه بازارهای ملی برای ارائه این نوع از پوشش‌های بیمه‌ای به وجود آمده‌اند اما هنوز با مشکلات و موانع جدی روبروست. ناآگاهی کشاورزان از پوشش‌هایی که می‌تواند برای جبران خسارات ناشی از خطرهای بزرگی که محصولات و نتایج فعالیت آن‌ها را تهدید کند و نیز دسترسی نداشتن آن‌ها به پوشش‌های کامل بیمه‌ای، ضرورت دخالت دولت در این امر را اجتناب ناپذیر می‌کند.
Rastgo & Rezvanfar (2007)	نتایج نشان‌دهنده سه متغیر سطح زیرکشت گندم، تعداد دفعات اخذ وام و مقدار زمین به عنوان متغیرهای پیش بینی‌کننده متغیر وابسته وارد معادله رگرسیون شدند. این سه متغیر در مجموع ۷۶ درصد تغییرات توسعه بیمه محصولات راهبردی را پیش‌بینی می‌کنند.

برای بررسی عوامل مؤثر بر پذیرش یا خرید بیمه کشاورزی از تابع لاجستیک در کشور فرانسه استفاده شد. این عامل‌ها به ویژگی‌های اقتصادی و مالی، فردی، کشاورزی و جغرافیایی تقسیم شده است. در بین عامل‌های اقتصادی و مالی، تنها متغیر درآمد در هر هکتار اثر معنی دار و منفی دارد. از میان عامل‌های فردی، تنها متغیر سن اثر معنی داری به صورت منفی بر تقاضای بیمه دارد. متغیرهای سطح زیرکشت، سطوح آبیاری شده و کشت اختصاصی اثر مثبت و معنی داری داشته‌اند.	Enjolras & Senti (2008)
نتایج حاصل از رگرسیون چندگانه به روش گام به گام نشان می‌دهد که از بین متغیرهای مستقل شش مورد آن‌ها در وضعیت اقتصادی گندم‌کاران نقش مؤثر داشته‌اند که شامل متغیرهای زمان بازپرداخت، متوسط سطح زیرکشت، سن، میزان تحصیلات، میزان غرامت و سابقه گندم کاری می‌باشند که در مجموع ۹۰ درصد از تغییرات متغیر وابسته تحقیق را تبیین و پیش‌بینی می‌کنند. بر اساس نتیجه این تحقیق، پایین بودن غرامت بیمه، بالابودن حق بیمه، پوشش نداشتن تمام عوامل خطر، از مهم ترین موانع پیش روی بیمه محصولات کشاورزی می‌باشد.	Niknami & Ser., al (2009)
بیمه کشاورزی روشی است که بوسیله آن کشاورزان درآمد و سرمایه خود را به طور ثابت و متوازن نگه می‌دارند و همچنین از آنها در برابر فجایع و تلفات ناشی از مخاطرات طبیعی و پایین آمدن قیمت بازار محافظت می‌کنند. در حال حاضر فعالیت توأم با مخاطرات گوناگون در این بخش موجب می‌شود کشاورزان و دامداران نگران بازپرداخت هزینه‌های مختلف تولید و حتی هزینه‌های ضروری و معاش خانواده خود باشند.	Naeimi et al (2009)
امروزه بیش از هر چیز، وجهه شرکت بیمه و کیفیت ارائه خدمات بیمه‌گذاران مد نظر کشاورزان است، همچنین تعهد کشاورزان، تصویر ذهنی از شرکت بیمه و کیفیت جبران خسارات نیز به صورت مستقیم بر رضایت کشاورزان در بیمه محصولات تاثیر دارد.	Yazdanpanah & (et al. 2011)
متغیرهای عمر باغ؛ دریافت تسهیلات بانکی، سطح تحصیلات، مساحت باغ و آگاهی باغدار از هدف‌های بیمه‌ای دارای اثرگذاری نهایی مثبت و متغیرهای شمار و گستره قطعه-های زمین و سن، اثر نهایی منفی بر تقاضای بیمه مرکبات در این شهرستان دارد.	Mohammad Rezaiei (2011)
متغیرهای سن، جنس، سطح سواد، آگاهی نسبت به اهمیت بیمه، درآمد سالانه، میزان دانش بیمه‌ای و پذیرش حق بیمه از جمله عوامل مؤثر بر احتمال پذیرش و تمایل کشاورزان نسبت به بیمه محصولات کشاورزی است در صورتی که این متغیرها تحقق یابند شاهد توسعه بیمه در روستاها و استقبال از آن خواهیم بود.	Xiu, Bauer (2012)
فعالیت کشاورزی فعالیتی ذاتاً خطرزا است و همین مخاطره‌پذیری فعالیت‌های کشاورزی باعث شده است بحث بیمه محصولات کشاورزی به عنوان یک راهکار	AzamRahmati et al (2015)

مدیریتی مقابله با ریسک مطرح شود. میزان رضایتمندی کشاورزان از صندوق بیمه کشاورزی در شهرستان مشهد تا به حال درحد پایینی بوده و صندوق بیمه نتوانسته است رضایت کشاورزان را در حد مناسبی برآورده سازد.	
هدف کشور غنا در دستیابی به اهداف توسعه پایدار تا سال ۲۰۳۰ استفاده از کشاورزی به عنوان یکی از اقدامات کاهش فقر است اما تغییرات اقلیمی این هدف را تهدید می‌کند و خانوارهای روستایی را به تله فقر می‌اندازد. این مطالعه به بررسی نقش بیمه کشاورزی در کاهش تاثیرات منفی تغییرات اقلیمی بر بهره‌وری کشاورزی می‌پردازد. در غنا پروژه بیمه نوآورانه برای انطباق با تغییرات اقلیمی (IPACC) و بیمه کشاورزی غنا (GAIP) وجود دارد که ذرت و سویا را برای هفت منطقه بیمه می‌کند با این حال، جذب کشاورزان به بیمه هنوز کم است. پیشنهاد می‌شود بیمه به منظور پوشش خطراتی که بر سایر محصولات کشاورزی، دام، طیور و ماهیگیری تأثیر می‌گذارد، توسعه یابند.	OppongMensah, Fialor, Dadson, Yeboah (2017)

مآخذ: یافته‌های تحقیق با استفاده از منابع در دسترس.

مرور مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد فعالیت‌های بیمه‌ای در بین کشاورزان خصوصا کشاورزان خرده پا تداوم ندارد. لذا چاره اندیشی مناسب در این خصوص ضروری است. دستیابی به این مهم نیازمند آگاهی از چالش‌های توسعه و پایداری بیمه محصولات کشاورزی در بین کشاورزان است که این مطالعه در حد توان به تبیین آن می‌پردازد.

داده‌ها و روش‌ها

روش تحقیق توصیفی- تحلیلی و نوع تحقیق کاربردی- توسعه‌ای است. جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز به شیوه اسنادی و میدانی صورت گرفت. در ابتدا به کمک مطالعه کتابخانه‌ای گسترده (بررسی مقالات، طرح‌های پژوهشی، کتب، و سایت‌های مختلف در ارتباط با بیمه محصولات کشاورزی) و مصاحبه با تعدادی از کشاورزان خرد، ۲۳ چالش‌های پیش‌روی توسعه بیمه محصولات کشاورزی شناسایی گردید. گویه‌های شناسایی شده از طریق پرسشنامه اولیه توسط ۵ نفر از مسولان و کارشناسان حوزه بیمه محصولات کشاورزی و همچنین ۵ نفر از کشاورزان سؤال

گردید (به عنوان پیش آزمون^۱) و تعدیل‌های لازم بر اساس ادبیات نظری و استخراج مشترکات به عمل آمد. عوامل نهایی شده به عنوان عوامل بازدارنده توسعه و پایداری بیمه محصولات کشاورزی در بین کشاورزان خرده پا در قالب پرسشنامه تدوین گردید. با توجه به تعداد زیاد عوامل شناسایی شده و ناشناخته بودن روابط بین آنها، محقق در پی بررسی این مساله است که آیا می‌توان این عوامل را در چند دسته یا عامل یا مولفه کلی‌تر خلاصه نمود؟ بدین منظور از تحلیل عاملی اکتشافی که روشی ریاضی برای تقلیل داده‌ها است، استفاده گردید و با استفاده از نرم افزار PROMETHEE نسبت به ترسیم گراف نتایج حاصل از تحلیل عاملی اقدام شد. منطق تحلیل عاملی کاهش مجموعه بزرگی از متغیرها به چند عامل اساسی است که طبیعتاً این عامل‌ها طبق سازوکارهای این آزمون استخراج می‌شود. در واقع هدف تحلیل عاملی تشخیص عامل‌های مشاهده‌ناپذیر بر پایه مجموعه‌ای از متغیرهای مشاهده‌پذیر است (غیاثوند، ۱۳۸۷: ۲۲۷). تجزیه و تحلیل داده‌ها به کمک نرم افزار SPSS، ترسیم نمودار به کمک نرم افزار Excel و ترسیم نقشه به کمک نرم افزار GIS صورت گرفت. متغیرهای منتخب برای تحلیل عاملی در سطح سنجش ترتیبی و با طیف لیکرت در پرسشنامه تنظیم گردیده است. آلفای کرونباخ ۰/۸۴۲ شاخص معادل ۰/۸۴۲ به دست آمد که بیانگر پایایی مطلوب ابزار تحقیق می‌باشد.

منطقه مورد مطالعه دهستان سرجام در بخش احمدآباد شهریتان مشهد است، این دهستان در سال ۱۳۹۰ دارای ۲۶ آبادی دارای سکنه بوده است که ۲۴ آبادی آن دارای بیش از ۲۰ خانوار بوده است. از این تعداد ۸ آبادی معادل یک سوم روستاهای بیش از ۲۰ خانوار به صورت تصادفی انتخاب و مورد بررسی قرار گرفت. به منظور تعیین حجم کشاورزان مورد بررسی از فرمول کوکران با حجم ۷۱۱ کشاورز به شرح ذیل استفاده گردید و سپس حجم

---

^۱ Pre Test

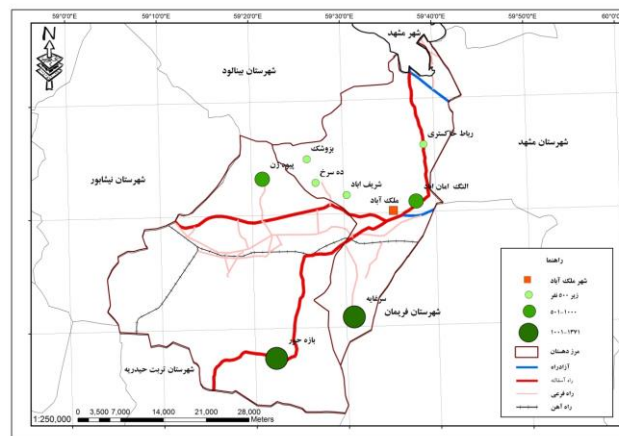
نمونه هر یک از روستاهای مورد بررسی بر اساس قاعده تسهیم به نسبت تعیین شد (جدول ۲).

$$n = \frac{\frac{(1/96)^2 \times 0/5 \times 0/5}{(0/068)^2}}{1 + \frac{1}{711} \left(\frac{(1/96)^2 \times 0/5 \times 0/5}{(0/068)^2} - 1 \right)} = 160$$

جدول شماره ۲- جمعیت روستاهای مورد مطالعه در سال ۱۳۹۰ و حجم نمونه

نام روستا	جمعیت	خانوار	تعداد بهره بردار	تعداد نمونه
سرغایه	۱۰۸۶	۳۶۱	۱۸۱	۳۰
داشخانه	۲۴۱	۶۷	۱۳	۷
جنید دراز/گنبددراز	۸۰۳	۲۳۶	۱۳۱	۲۹
حسن اباد	۳۵۹	۱۱۷	۶۷	۱۶
النگ امان اباد	۹۰۷	۲۵۲	۷۸	۱۸
باغچه	۴۵۱	۱۲۲	۲۱	۹
ده سرخ	۴۵۳	۱۵۶	۱۱۱	۲۶
بزوشک	۴۰۲	۱۴۲	۱۰۹	۲۵
جمع	۴۷۰۲	۱۴۵۳	۷۱۱	۱۶۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶.

شکل ۱- محدوده مورد مطالعه

نتایج و بحث

در مطالعه حاضر ۱۶۰ کشاورز در ۸ روستای دهستان سرجام بخش احمدآباد شهرستان مشهد نسبت به تکمیل پرسشنامه تحقیق مشارکت داشته اند. به طور متوسط سطح زیرکشت ۸۵٫۱ درصد کشاورزان مورد بررسی، کمتر از ۵ هکتار بوده است. همچنین کلیه پاسخگویان ۲٫۶۸ مرتبه خطر را در ارتباط با تولیدات کشاورزی خود تجربه کرده اند. نیز ۸۹٫۹ درصد پاسخگویان بین ۱ تا ۶ مرتبه خطر را تجربه کرده اند. از بین پاسخگویان ۲۴٫۵ درصد دارای بیمه کشاورزی و ۷۵٫۵ درصد فاقد بیمه محصولات کشاورزی بوده اند. میانگین سنی کشاورزانی که بیمه داشته اند ۴۸ سال و کشاورزانی که فاقد بیمه بوده اند ۵۲ سال بوده است. همچنین تجربه کشاورزی کشاورزانی که بیمه داشته اند ۲۶٫۸ سال و افرادی که فاقد آن بوده اند ۲۷٫۹ سال بوده است. نیز کل سطح زیرکشت افرادی که بیمه داشته اند ۴٫۴۶ هکتار و افرادی که بیمه نداشته اند ۵٫۱۲ هکتار بوده است.

بیمه کنندگان محصولات کشاورزی به طور متوسط مساحتی حدود ۲٫۱۶ هکتار را بیمه نموده اند، نیز ۵۲٫۹ درصد کشاورزان محصولات باغی و ۴۷٫۱ درصد کشاورزان محصولات زراعی خود را بیمه نموده اند. همچنین ۵۰ درصد بیمه کنندگان تاکنون هیچ گرامتی دریافت نکرده و ۴۶٫۹ درصد پاسخگویان یک مرتبه و ۳٫۱ درصد افراد بیمه کننده ۲ مرتبه دریافت خسارت داشته اند.

جهت اولویت چالش‌های عمده توسعه بیمه محصولات کشاورزی در بین کشاورزان خرده پا تعداد ۲۳ گویه به مخاطبان ارائه گردید. همانطوری که در جدول (۳) مشاهده می شود سه مولفه عدم رضایت کشاورزان از سرعت پرداخت غرامت، عدم رضایت کشاورزان از میزان پرداخت غرامت و بالابودن نرخ بیمه برای کشاورزان خرد به ترتیب با بیشترین میانگین بدست آمده و کمترین ضریب تغییرات از طیف لیکرت به عنوان اولویت‌های اول تا سوم در زمینه مشکلات عمده توسعه بیمه محصولات کشاورزی از درصد بسیار بالایی برخوردارند.

جدول ۳- چالش‌های پیش‌روی توسعه بیمه محصولات کشاورزی در بین کشاورزان

خرده‌پا

ردیف	گویه	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات	اولویت
Q1	ضعف بنیه مالی و محدودیت درآمد کشاورزان خرده‌پا و ضعف در پرداخت حق بیمه	۴/۳۱۷	۰/۸۰۹	۰/۱۸۷	۷
Q2	سطح پائین اطلاعات و آگاهی کارشناسان بیمه در زمینه‌های مختلف فنی و علمی	۳/۸۹۹	۰/۷۹۴	۰/۲۰۴	۱۶
Q3	عدم آگاهی تعدادی از بهره برداران با نحوه فعالیت و حمایت‌های بیمه محصولات کشاورزی	۳/۷۱۸	۰/۷۳۷	۰/۱۹۸	۲۱
Q4	دیدگاه بیمه گذاران به بیمه محصولات کشاورزی به عنوان ابزار حمایت مالی و نه مدیریت ریسک	۳/۴۸۷	۰/۶۹۸	۰/۲۰۰	۲۲
Q5	به کارگیری روش‌های مختلف کاشت، داشت و برداشت و نبود استانداردهای تعریف شده و مطلوب	۳/۴۰۵	۰/۶۸۹	۰/۲۰۲	۲۳
Q6	مدیریت ضعیف مزرعه در اغلب کشاورزان خرد	۳/۷۷۲	۰/۸۶۲	۰/۲۲۸	۲۰
Q7	خرد و پراکنده بودن اراضی در نظام بهره برداری دهقانی و کارایی نداشتن عملیات بیمه گری	۴/۴۰۵	۰/۷۹۳	۰/۱۸۰	۶
Q8	نبود ساز و کار بیمه اتکایی	۴/۱۵۴	۰/۷۹۱	۰/۱۹۰	۸
Q9	بالا بودن نرخ حق بیمه محصولات کشاورزی	۴/۵۲۶	۰/۵۷۵	۰/۱۲۷	۵
Q10	پرداخت بخشی از خسارات توسط بیمه‌گران	۳/۹۷۴	۰/۶۸۳	۰/۱۷۲	۱۴
Q11	نبود نظرسنجی دوره‌ای توسط افراد دارای نفوذ محلی جهت ارائه‌ی راه حلی مناسب برای پرداخت غرامت	۳/۷۴۰	۰/۶۷۷	۰/۱۸۱	۱۹
Q12	زیرپوشش قراردادن کلیه ریسک‌های کشاورزی توسط بیمه‌گرها	۳/۹۷۴	۰/۶۸۸	۰/۱۷۳	۱۳
Q13	مراجعه و اعلام نظر دیرهنگام کارشناسان برای برآورد خسارت	۴/۱۰۳	۰/۶۵۶	۰/۱۶۰	۱۰
Q14	موفقیت ضعیف بخش خصوصی در صنعت بیمه محصولات کشاورزی	۳/۸۵۹	۰/۷۶۸	۰/۱۹۹	۱۸
Q15	فقدان فضای رقابتی در عرضه خدمات بیمه کشاورزی	۳/۹۸۷	۰/۷۳۰	۰/۱۸۳	۱۲
Q16	فقدان الگوی عملی بدون نقص برای تحقق کارکردهای صندوق بیمه به صورت بهینه	۳/۸۹۷	۰/۷۱۳	۰/۱۸۳	۱۷

۱۵	۰/۱۹۴	۰/۷۶۲	۳/۹۳۶	عملکرد نامطلوب و ناموفق خدمات بیمه محصولات کشاورزی طی سالهای گذشته	Q17
۱۱	۰/۲۰۷	۰/۸۳۰	۴/۰۱۳	اعمال نرخ یکسان حق بیمه برای همه گروه‌های پرخطر و کم خطر	Q18
۴	۰/۱۱۲	۰/۵۲۲	۴/۶۸۰	عدم پرداخت به موقع غرامت خسارات به کشاورزان	Q19
۳	۰/۱۰۳	۰/۴۸۸	۴/۷۵۶	بالا بودن نرخ بیمه برای کشاورزان خرد	Q20
۱	۰/۰۹۳	۰/۴۴۶	۴/۷۸۲	عدم رضایت کشاورزان از سرعت پرداخت غرامت	Q21
۲	۰/۱۰۴	۰/۴۹۵	۴/۷۴۴	عدم رضایت کشاورزان از میزان پرداخت غرامت	Q22
۹	۰/۱۷۱	۰/۷۰۲	۴/۱۱۵	کیفیت نامطلوب فرایند عملیات ارزیابی خسارت	Q23

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

در ادامه به منظور بررسی مهمترین چالش‌های پیش‌روی توسعه و پایداری بیمه محصولات کشاورزی در بین کشاورزان خرده پا از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. تحلیل عاملی یکی از روش‌های آماری چندمتغیره است که بین مجموعه‌ای فراوان از متغیرهای به ظاهر بی‌ارتباط، رابطه‌ای خاص را تحت یک مدل فرضی برقرار می‌کند (کامرانی فر و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱۴).

در تحلیل عاملی در ابتدا با تشکیل ماتریس همبستگی، متغیرهایی که با هیچ یک از متغیرهای دیگر همبستگی ندارند، حذف می‌شوند. یکی از راه‌های وجود همبستگی بین متغیرها مقدار آماره KMO است که دامنه آن از ۰ تا ۱ در نوسان است، چنانچه مقدار این آماره بیش از ۰/۷۰ باشد، همبستگی‌های موجود برای تحلیل عاملی مناسب هستند (غیاثوند: ۱۳۸۷، ۲۲۹). همچنین معنی‌داری متغیرها برای تحلیل عاملی از طریق آزمون بارتلت صورت می‌گیرد. معنی‌دار بودن این آزمون حداقل شرط برای انجام تحلیل عاملی است (سرمد و همکاران: ۱۳۷۸). با توجه به نتایج آماره KMO می‌توان عنوان کرد؛ کفایت مدل در حد متعادلی مورد تأیید است (KMO برابر با ۰/۶۴۹). همچنین نتایج آزمون کرویت بارتلت نیز این مساله را تأیید می‌کند ($\text{sig} \leq 0/05$). در ادامه به

منظور استخراج مولفه‌ها از روش تحلیل مولفه‌های اصلی و برای دوران عامل‌ها از دوران واریماکس استفاده شد.

جدول شماره ۴- نتایج آماره کیزرمایر و آزمون بارتلت

۰/۶۴۹	آزمون KMO مقیاس کفایت نمونه	
۶۶۹/۱۶۸	مجدورخی دو	آزمون کیزرمایر و آزمون بارتلت
۲۵۳	درجه آزادی	
۰/۰۰۰	سطح معنا داری	

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶.

در جدول شماره (۵) اشتراک اولیه قبل از استخراج و بعد از استخراج عنوان شده است. بدیهی است هرچه مقادیر اشتراک استخراجی بزرگ‌تر باشد متغیرها بهتر نشان داده می‌شود. همانگونه که ملاحظه می‌شود مقدار اشتراک درصدی واریانس «بالا بودن نرخ بیمه برای کشاورزان خرد» نسبت به سایر عوامل استخراج شده بیشتر است. این عامل ۰/۷۷۹ درصد واریانس را تبیین می‌کنند.

جدول شماره ۵- ضریب اشتراک تحلیل عامل

Extraction	عامل	Extraction	عامل
۰/۶۰۸	Q۱۳	۰/۷۲۸	Q۱
۰/۷۱۴	Q۱۴	۰/۷۱۶	Q۲
۰/۶۰۵	Q۱۵	۰/۶۴۵	Q۳
۰/۴۹۰	Q۱۶	۰/۶۸۶	Q۴
۰/۶۵۰	Q۱۷	۰/۶۷۹	Q۵
۰/۶۳۷	Q۱۸	۰/۵۵۱	Q۶
۰/۶۹۶	Q۱۹	۰/۷۳۳	Q۷
۰/۷۱۰	Q۲۰	۰/۷۹۸	Q۸
۰/۷۷۹	Q۲۱	۰/۶۵۰	Q۹
۰/۷۲۲	Q۲۲	۰/۶۶۵	Q۱۰

۰/۷۲۶	Q۲۳	۰/۶۵۷	Q۱۱
-	-	۰/۶۱۳	Q۱۲

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶.

جدول شماره (۶)، مقدار ویژه و درصد واریانس و درصد واریانس تراکمی متناظر با عامل‌ها را نشان می‌دهد با توجه به درصد تجمعی بلوک اول مشاهده می‌شود که عوامل اول تا هفتم روی هم رفته ۶۷ درصد واریانس مجموعه ۲۳ متغیر را تبیین می‌کند که درصد مورد قبول و بالایی به شمار می‌آید. در بلوک دوم واریانس تبیین شده عامل‌هایی ارائه شده است که مقادیر ویژه آن‌ها بزرگ‌تر از عدد یک می‌باشد. بلوک سوم مجموعه مقادیر عامل‌های استخراج شده بعد از چرخش را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۶- عامل‌های استخراج شده، مقادیر ویژه و درصد تبیین واریانس آن‌ها از مجموعه شاخص‌ها.

عوامل	مقادیر ویژه اولیه			مجموع مجذورات با عاملی قبل از دوران			مجموع مجذورات بار عاملی بعد از دوران		
	جمع کل	درصد واریانس	درصد تجمعی واریانس	جمع کل	درصد واریانس	درصد تجمعی واریانس	جمع کل	درصد واریانس	درصد تجمعی واریانس
۱	۵/۵۸۶	۲۴/۲۸۵	۲۴/۲۸۵	۵/۵۸۶	۲۴/۲۸۵	۲۴/۲۸۵	۲/۸۲۲	۱۲/۲۶۷	۱۲/۲۶۷
۲	۲/۷۸۲	۱۲/۰۹۶	۳۶/۳۸۱	۲/۷۸۲	۱۲/۰۹۶	۳۶/۳۸۱	۲/۷۸۲	۲۴/۳۶۴	۱۲/۰۹۷
۳	۱/۹۱۱	۸/۳۱۱	۴۴/۶۹۱	۱/۹۱۱	۸/۳۱۱	۴۴/۶۹۱	۲/۴۴۵	۳۴/۹۹۳	۱۰/۶۲۹
۴	۱/۵۵۴	۶/۷۵۶	۵۱/۴۴۷	۱/۵۵۴	۶/۷۵۶	۵۱/۴۴۷	۲/۳۷۹	۴۵/۳۳۵	۱۰/۳۴۲
۵	۱/۴۳۵	۶/۲۴	۵۷/۶۸۷	۱/۴۳۵	۶/۲۴	۵۷/۶۸۷	۲/۳۴۵	۵۵/۵۳۲	۱۰/۱۹۶
۶	۱/۱۴۲	۴/۹۶۴	۶۲/۶۵۱	۱/۱۴۲	۴/۹۶۴	۶۲/۶۵۱	۱/۴۲۴	۶۱/۷۲۴	۶/۱۹۲
۷	۱/۰۰۲	۴/۳۵۷	۶۷/۰۰۸	۱/۰۰۲	۴/۳۵۷	۶۷/۰۰۸	۱/۲۱۵	۶۷/۰۰۸	۵/۲۸۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶.

همان گونه که ملاحظه می‌شود به تعداد مولفه‌ها یا عوامل در بلوک اول مقدار ویژه و درصد واریانس و درصد واریانس تراکمی مشخص می‌گردد اگرچه همه این عوامل

مقادیر ویژه بزرگ‌تر از واحد دارند، ولی اهمیت و نقش عامل اول با درصد تبیین ۲۴,۲۸ درصد بیش از دو برابر عامل بعدی است. از آن جا که عامل اول با مقدار ویژه ۵/۵۸ به تنهایی ۲۴/۲۸ درصد واریانس را توضیح می‌دهد، بنابراین به عنوان مهم‌ترین عامل معرفی می‌شود.

پس از گردآوری داده‌ها و تبدیل متغیرها به شاخص‌های مورد استفاده در تحلیل عاملی، ماتریس مقدار همبستگی تشکیل شد و با استفاده از نرم افزار SPSS، عامل-سازي به منظور تقلیل شاخص‌ها صورت پذیرفت. بدین صورت؛ شاخص‌های بارگذاری شده در هر عامل که بیش از ۰/۵۰ بودند یک عامل را تشکیل دادند. شاخص‌هایی که امکان تجمع با شاخص‌های قرارگرفته در یک عامل را نداشتند عامل دیگری را تشکیل دادند. متغیرهای بارگذاری شده را می‌توان به شرح جدول شماره (۷) نام گذاری نمود.

جدول شماره ۷- متغیرهای بارگذاری شده در عوامل هفت‌گانه

ردیف	متغیر	همبستگی	شماره عامل / مقدار ویژه / درصد واریانس تبیین شده
Q10	پرداخت بخشی از خسارات توسط بیمه گران	۰/۷۶۴	چالش اول: ساختار نامطلوب در زمینه بیمه محصولات کشاورزی
Q11	نبود نظرسنجی دوره‌ای توسط افراد دارای نفوذ محلی جهت ارائه‌ی راه حلی مناسب برای پرداخت غرامت	۰/۷۳۷	
Q17	عملکرد نامطلوب و ناموفق خدمات بیمه محصولات کشاورزی طی سال‌های گذشته	۰/۶۵۴	
Q18	اعمال نرخ یکسان حق بیمه برای همه گروه‌های پرخطر و کم خطر	۰/۵۳۵	
Q16	فقدان الگوی عملی بدون نقص برای تحقق کارکردهای صندوق بیمه به صورت بهینه	۰/۵۳۴	
Q21	عدم رضایت کشاورزان از سرعت پرداخت غرامت	۰/۷۸۳	چالش دوم: نگرش منفی و نارضایتی کشاورزان از عملکرد صندوق بیمه محصولات کشاورزی
Q22	عدم رضایت کشاورزان از میزان پرداخت	۰/۷۶۱	

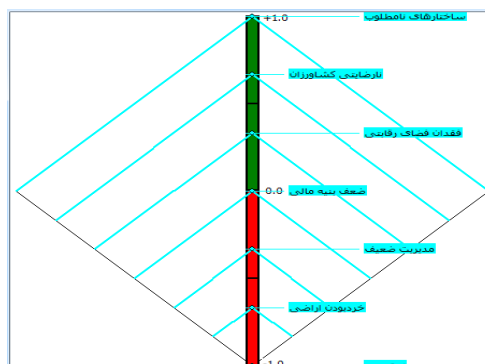

	گرامت	
	عدم پرداخت به موقع غرامت خسارات به کشاورزان	Q۱۹
	بالابودن نرخ بیمه برای کشاورزان خرد	Q۹
چالش سوم: فقدان فضای رقابتی در عرصه بیمه محصولات کشاورزی	موفقیت ضعیف بخش خصوصی در صنعت بیمه محصولات کشاورزی	Q۱۴
	مراجعه و اعلام نظر دیرهنگام کارشناسان برای برآورد خسارت	Q۱۳
	فقدان فضای رقابتی در عرضه خدمات بیمه کشاورزی	Q۱۵
	کیفیت نامطلوب فرایند عملیات ارزیابی خسارت	Q۲۳
چالش چهارم: ضعف بنیه مالی کشاورزان	ضعف بنیه مالی و محدودیت درآمد کشاورزان خرده پا و ضعف در پرداخت حق بیمه	Q۱
	بالابودن نرخ حق بیمه محصولات کشاورزی	Q۲۲
	نبود سازوکار بیمه اتکایی	Q۸
	سطح پائین اطلاعات و آگاهی کارشناسان بیمه در زمینه های مختلف فنی و علمی	Q۲
چالش پنجم: مدیریت ضعیف مزرعه در کشاورزان خرد	دیدگاه بیمه گذاران به بیمه محصولات کشاورزی به عنوان ابزار حمایت مالی و نه مدیریت ریسک	Q۴
	به کارگیری روش های مختلف کاشت، داشت و برداشت و نبود استانداردهای تعریف شده و مطلوب	Q۵
	عدم آگاهی تعدادی از بهره برداران با نحوه فعالیت و حمایت های بیمه محصولات کشاورزی	Q۳
	مدیریت ضعیف مزرعه در اغلب کشاورزان خرد	Q۶
چالش ششم: خرد و پراکنده بودن	خرد و پراکنده بودن اراضی در نظام بهره	Q۷
	۰/۷۰۶	
	۰/۶۸۱	
	۰/۷۸۸	
	۰/۷۵۰	
	۰/۷۱۳	
	۰/۵۱۴	
	۰/۷۹۵	
	۰/۶۹۷	
	۰/۶۱۸	
	۰/۶۱۱	
	۰/۷۷۷	
	۰/۷۶۷	
	۰/۶۳۷	
	۰/۴۸۰	
	۰/۸۱۲	

اراضی		برداری دهقانی و کارایی نداشتن عملیات بیمه‌گری	
چالش هفتم: نوع بیمه	۰/۶۴۷	زیرپوشش قراردادن کلیه ریسک‌های کشاورزی توسط شرکت‌های بیمه‌کننده	Q12

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، هر عامل که با گروهی از متغیرها همبستگی بالاتری را نشان می‌دهد در یک دسته جای گرفته است و در نهایت به نام‌گذاری عامل‌ها اقدام شده است که از این بین؛ «ساختار نامطلوب در زمینه بیمه محصولات کشاورزی» به عنوان عامل اول معرفی شد که از مهمترین علل عدم موفقیت آن می‌توان به "پرداخت بخشی از خسارات توسط بیمه‌گران، نبود نظرسنجی دوره‌ای توسط افراد دارای نفوذ محلی جهت ارائه‌ی راه حلی مناسب برای پرداخت غرامت، عملکرد نامطلوب و ناموفق خدمات بیمه محصولات کشاورزی طی سال‌های گذشته، اعمال نرخ یکسان حق بیمه برای همه گروه‌های پرخطر و کم‌خطر، فقدان الگوی عملی بدون نقص برای تحقق کارکردهای صندوق بیمه به صورت بهینه و در نهایت عدم اجرای تعهدات اشاره کرد" (فاضل بیگی و یآوری: ۱۳۸۹). شکل گرافیکی الماس (شکل ۲)، نشان دهنده رتبه‌بندی نتایج حاصل از تحلیل عاملی بدست آمده در دهستان سرجام به لحاظ برخورداری از شاخص‌های چالش‌های توسعه و پایداری بیمه محصولات کشاورزی می‌باشد.

شکل ۲- رتبه‌بندی نهایی گزینه‌ها بر اساس تحلیل گرافیکی الماس

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۶

در ارتباط با چالش اول و با توجه به آنچه گفته شد به نظر می‌رسد ساختار و سازمان صندوق بیمه در کشور به دلیل ضعف‌های متعدد من جمله عدم وجود بازوهای نظارتی و اجرایی دائمی، دقیق و قابل اعتماد، نمی‌تواند به خوبی از عهده وظایف و مسئولیت‌های خود در مناطق روستایی برآید که نیازمند اصلاح می‌باشد.

چالش دوم «نارضایتی کشاورزان از عملکرد صندوق بیمه محصولات کشاورزی» است. عدم پرداخت به موقع خسارت از سوی صندوق بیمه به کشاورزان و برآورد پائین غرامت توسط بیمه و عدم توجه به هزینه‌های بالای کاشت، داشت و برداشت در برآورد خسارت و نهایتاً بالابودن نرخ بیمه برای کشاورزان خرد از جمله مشکلات فراروی کشاورزان در ارتباط با بیمه است (غفاریان: ۱۳۸۴).

چالش سوم «فقدان فضای رقابتی در عرصه بیمه محصولات کشاورزی» در کشور است. این در حالی است که در بسیاری از کشورها بخش خصوصی در ارائه بیمه کشاورزی بسیار فعال است. در غالب کشورهای اروپایی بیمه کشاورزی از ابتدا توسط بیمه‌گران بخش خصوصی ارائه شده است، در آمریکا نیز بخش خصوصی کاملاً فعال است. در گزارشی که صندوق بیمه کشاورزی در سال ۱۳۹۲ مبنی بر عملکرد ۱۰ ساله خود ارائه داده است، با وجود افزایش میزان سطح زیرکشت، محصول و فعالیت تحت بیمه و حتی افزایش تعداد بیمه‌گزاران، صراحتاً به فقدان فضای رقابتی در عرضه خدمات بیمه کشاورزی اشاره شده است. در برخورد با این چالش، بحث کمیت و کیفیت خدمات، به صورت موازی با یکدیگر مطرح می‌شود. بدین معنی که اولاً، کمبود شرکت‌های کارگزاری فعال در زمینه بیمه محصولات کشاورزی، و ثانياً، عدم وجود رقابت کافی بین شرکت‌های موجود، منجر به عدم پویایی ارائه این خدمات شده است. چالش چهارم «ضعف بنیه مالی کشاورزان» است. "محدودیت درآمد کشاورزان خرده پا و ضعف در پرداخت حق بیمه و از سوی دیگر بالابودن نرخ حق بیمه محصولات

کشاورزی و نبود سازوکار بیمه اتکایی در کشور در عدم توسعه بیمه محصولات کشاورزی در بین کشاورزان خرده مالک موثر است. لازم به توضیح است که بیمه کشاورزی در کلیه کشورهای جهان به شکلی از حمایت‌های مالی دولت‌ها برخوردارند. گرچه نحوه ارائه حمایت‌ها در کشورهای مختلف، متفاوت است" (یاسوری، ۱۳۷۹:۹۲۹) با توجه به بنیه اقتصادی ضعیف کشاورزان، پیشنهاد می‌شود به مسائل اقتصادی از جمله کاهش حق بیمه، استفاده از مشوق‌های اقتصادی و جوایز نقدی برای جذب بیمه‌گذاران و افزایش عملکرد کارگزاران خصوصی، توجه بیشتری گردد. بدیهی است ایجاد تغییراتی در طرح‌های بیمه‌ای و میزان حق بیمه‌ها در تغییر نرخ مشارکت کشاورزان خصوصاً کشاورزان خرده پا موثر است.

چالش پنجم «مدیریت ضعیف مزرعه در کشاورزان خرد» است. ضعف بنیه مالی کشاورزان سبب شده است کشاورزان نتوانند از روش‌های نوین کشاورزی بهره‌برده و روش‌های سنتی و بعضاً نادرست قدیمی را اصلاح نمایند. بررسی‌ها نشان می‌دهد دیدگاه بیمه‌گذاران به بیمه محصولات کشاورزی به عنوان ابزار حمایت مالی و نه مدیریت ریسک است و در به کارگیری روش‌های مختلف کاشت، داشت و برداشت استانداردهای تعریف شده‌ای وجود ندارد (شیرزاد، ۱۳۸۱:۹۳).

چالش ششم: «خرد و پراکنده بودن اراضی در نظام بهره‌برداری دهقانی و کارایی نداشتن عملیات بیمه‌گری» می‌باشد کوچک بودن اراضی کشاورزی امکان توسعه روش‌های نوین مکانیزاسیون و استفاده از ماشین‌آلات و روش‌های مدرن را با اشکال مواجه می‌سازد (زرنگار و دهقانی، ۱۳۹۲: ۱۰).

چالش هفتم مربوط به «نوع بیمه» و مسائل مربوط به زیرپوشش قرارندادن کلیه ریسک‌های کشاورزی توسط شرکت‌های بیمه کننده می‌باشد. بررسی‌ها نشان می‌دهد بیمه در مقابل وجهی که از کشاورز دریافت می‌کند، خسارات کشاورزان خرده پا را بصورت جزئی پوشش می‌دهد که این امر نیز در عدم توسعه بیمه کشاورزی در این گروه از کشاورزان موثر است. "لازم به ذکر است که در حال حاضر در کشورهای

مختلف بیمه کشاورزی از بیمه تک‌خطر به بیمه چندخطر و از بیمه تولید (عملکرد) به بیمه درآمدی و از بیمه بر مبنای عملکرد فردی، به بیمه بر مبنای عملکرد منطقه در حال انتقال و توسعه است" گیرد (سلامی و دوراندیش، ۱۳۸۳: ۹) و ضروری است در کشور به منظور مطلوبیت بیشتر بیمه در بین کشاورزان به این سمت حرکت کرد. در نهایت بیمه کشاورزی در ایران همانند بسیاری از کشورهای جهان با چالش‌های زیادی روبروست که اگر راهکارهای مناسبی برای آن اندیشه نشود در آینده نه چندان دور چالش‌های جدی در رابطه با پایداری بیمه کشاورزی مواجه خواهیم شد (همتی، ۱۳۸۶: ۱۲).

نتیجه‌گیری

در ایران، فعالیت در بخش کشاورزی به علت اتکای زیاد به طبیعت و وابستگی آن به عوامل و شرایط جوی و محیطی، یکی از پرمخاطره‌ترین فعالیتهای اقتصادی است، زیرا در فعالیتهای کشاورزی انواع مخاطرات طبیعی، اجتماعی، اقتصادی و عمدی دست به دست هم داده و مجموعه شکننده و آسیب‌پذیری را برای تولیدکنندگان این بخش فراهم می‌آورند و تولیدکنندگان این بخش همواره با خسارات ناشی از بروز حوادث قهری و بلایای طبیعی روبه‌رو هستند. لذا کشاورزان عموماً نگران بازپرداخت هزینه‌های مختلف تولید و حتی هزینه‌های ضروری زندگی و معاش خود هستند. از این رو بقا و دوام فعالیت‌های تولیدی در این بخش نیازمند حمایت جدی از تولیدکنندگان و سرمایه‌گذاران این بخش است. در بین سیاست‌های مختلف حمایتی «بیمه محصولات کشاورزی»، به عنوان راه حل مفید و مناسب جهت مقابله با این خطرات همواره مورد توجه و تاکید بوده است. بیمه محصولات کشاورزی به کشاورزان کمک می‌کند تا به منظور کاهش ریسک، بهترین برنامه‌های مدیریتی و استراتژی‌های پایدار را به کار ببرند. با این حال چالش‌هایی سبب شده تا کشاورزان خصوصاً کشاورزان خرده پا تقاضای پائینی در زمینه بیمه محصولات کشاورزی داشته باشند.

بیمه کشاورزی در ایران همانند بسیاری از کشورهای جهان با موانع و مشکلاتی روبه روست که توسعه و گسترش فراگیر آن را محدود می‌سازد در این پژوهش برای بررسی موانع چالش برانگیز و بازدارنده بیمه محصولات کشاورزی به کمک روش تحلیل عاملی که روشی چند متغیره است به تفسیر روابط میان چالش‌های شناسایی شده پرداخته شد. تحلیل عامل ۲۳ چالش را ذیل ۷ عامل معنادار (چالش اصلی) با ۶۷ درصد واریانس قرار داد. مهمترین چالش شناسایی شده در تحلیل عاملی به ترتیب شامل: ۱- ساختار نامطلوب در زمینه بیمه محصولات کشاورزی ۲- نگرش منفی و نارضایتی کشاورزان از عملکرد صندوق بیمه محصولات کشاورزی ۳- فقدان فضای رقابتی در عرصه بیمه محصولات کشاورزی ۴- ضعف بنیه مالی کشاورزان ۵- مدیریت ضعیف مزرعه در کشاورزان خرد ۶- خرد و پراکنده بودن اراضی ۷- نوع بیمه مهمترین چالش‌های تاثیرگذار در توسعه بیمه محصولات کشاورزی در بین کشاورزان خرده پا در دهستان سرجام می‌باشد.

نتیجه پژوهش حاضر با یافته‌های نیک نامی و همکاران (۱۳۸۸)، در زمینه پایین بودن غرامت بیمه، بالا بودن حق بیمه و نیز با نتایج تحقیق یزدان‌پناه (۱۳۹۰)، که کیفیت جبران خسارت را از عوامل تشویق و رضایت کشاورزان به بیمه محصولات کشاورزی می‌داند و همچنین با نتایج تحقیق سلامی و دوراندیش (۱۳۸۳)، که ساختار نامطلوب پرداخت یارانه به صورت درصدی از حق بیمه به تمامی بیمه‌گذاران به طور یکسان را از چالش‌های بیمه محصولات کشاورزی می‌داند، همخوانی دارد. در مجموع مقایسه پژوهش حاضر با یافته‌های صورت گرفته در این زمینه نشان می‌دهد، زارعین بزرگ مقیاس، متوسط مقیاس و کوچک مقیاس به دلیل داشتن سطح بهره‌برداری متفاوت، نیازهای متفاوتی در مورد بیمه از خود نشان داده و میل و تقاضای آنان در مورد گزینه‌های بیمه‌ای با توجه به سطح بهره‌برداری آنها متفاوت است.

در خاتمه پیشنهادهایی که بر اساس دیدگاه کشاورزان خرده پا جهت توسعه و پایداری بیمه ارائه می‌گردد:

- ۱- بهبود خدمات بیمه کشاورزی در زمینه رسیدگی و پرداخت بموقع غرامت‌ها
- ۲- تاکید بر کاهش تدریجی پرداخت یارانه همگانی و کمک دولت به حق بیمه کشاورزان خرده پا
- ۳- جایگزینی بیمه تولید منطقه محور به جای بیمه تولید فردمحور
- ۴- تسریع در عملیات بیمه‌گری و ارزیابی خسارت
- ۵- ترویج بیمه محصولات کشاورزی در بین بهره‌برداران خرده پا
- ۶- بهره‌گیری از ساز و کار مناسب بیمه اتکایی

منابع

- اعظم رحمتی، الهه، کهنسال، محمدرضا، قربانی، محمد (۱۳۹۴)، بررسی تمایل به مشارکت گندمکاران شهرستان مشهد در طرح‌های جدید بیمه محصولات کشاورزی، مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال ۲۳، شماره ۹۱، صص ۱۵۸-۱۳۵؛
- جوادیان، سیدابوالفضل، شیرزاد، حسین (۱۳۷۸)، مطالعه تطبیقی نظام‌های بیمه محصولات کشاورزی در جهان با اولویت کشورهای در حال توسعه، مجموعه مقالات دومین همایش سراسری مسئولین و کارشناسان صندوق بیمه محصولات کشاورزی، انتشارات صندوق بیمه محصولات کشاورزی.
- راستگو، حمید، رضوانفر، احمد (۱۳۸۶)، بررسی عوامل موثر در توسعه بیمه محصولات راهبردی کشاورزی در شهرستان خدابنده، اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال ۱۵، شماره ۵۸، صص ۱۳۴-۱۱۱؛
- زرنگار، حمیدرضا، دهقانی، ستار (۱۳۹۲)، تحلیلی بر نظام‌های خرد و دهقانی و ضرورت ساماندهی آن، فصلنامه تعاون و روستا، سال ۵، شماره ۱۴، صص ۳۷-۹؛
- سرمد، زهره (۱۳۷۸)، روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران، نشر آگاه؛

سلامی، حبیب‌اله و آرش دوراندیش (۱۳۸۳)، چالش‌ها و موانع فرا روی بیمه کشاورزی در ایران، دومین همایش بیمه کشاورزی، توسعه و امنیت سرمایه‌گذاری، تهران، صص ۸۶-۶۴؛

سلامی، حبیب‌الله، عین‌اللهی احمدآبادی، محرم (۱۳۸۰)، عوامل موثر بر تمایل کشاورزان چغندرکار به خرید بیمه محصولات کشاورزی؛ مطالعه موردی: استان خراسان، مقالات همایش کشاورزی، توسعه و امنیت سرمایه‌گذاری، صص ۲۷-۲۶؛

شاهنوشی، ناصر، رفیعی‌دارایی، هادی، عدالتیان، علی (۱۳۹۰)، بررسی موانع ساختاری و عملکردی موثر بر رضایت بیمه‌گذاران از بیمه محصولات کشاورزی: مطالعه موردی استان خراسان رضوی، اقتصاد کشاورزی، جلد ۵، شماره ۱، صص ۱۲۱-۱۰۳؛

شیرزاد، حسین (۱۳۸۱)، مطالعات تطبیقی نظام‌های بیمه محصولات کشاورزی در کشورهای مختلف، مجله برنامه و بودجه، شماره ۸۱، صص ۱۱۴-۸۱؛
 علی بیگی، امیرحسین، خیراللهی، محبوبه، زرافشانی، کیومرث (۱۳۹۵)، واکاوی توان سازگاری کشاورزان گندم‌کار در برابر ریزگردها (مورد مطالعه: شهرستان دهلران)، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، دوره ۴۷، شماره ۴۷، صص ۹۱۲-۹۰۱؛

غفاریان، محمدرضا (۱۳۸۴)، بررسی وضعیت بیمه محصولات کشاورزی و عوامل موثر بر آن (مطالعه موردی استان یزد)، همایش علمی کاربردی راه‌های مقابله با سرمازدگی، یزد - سازمان جهادکشاورزی استان یزد؛

غیاثوند، احمد (۱۳۸۷)، استفاده از آمار و SPSS در تجزیه و تحلیل داده‌ها (آموزش جامع نرم‌افزار SPSS)، تهران، نشر متفکران لویه

فاضل‌بیگی، محمد مهدی، یآوری، غلامرضا (۱۳۸۹)، واکاوی چالش‌های فراروی صندوق بیمه محصولات کشاورزی در ایران، روستا و توسعه، دوره ۱۳، شماره ۱، صص ۴۱-۲۱؛

کامرانی‌فر، حدیث. قاسمی، مریم و حیاتی، سلمان؛ (۱۳۹۵)، تحلیل چالش‌های توسعه گردشگری فرهنگی در نواحی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان بینالود). فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی؛ سال ۵، شماره ۲، صص ۱۱۱-۱۳۰.
محمدرضایی، رسول، مهجوری، کمیل، کاوسی کلاشمی، محمد، عطایی سلوط، کمال (۱۳۹۰)، تعیین عوامل مؤثر بر تقاضای بیمه باغداران مرکبات در شهرستان بابل، مجله تحقیقات اقتصاد کشاورزی، جلد ۳، شماره ۴، صص ۸۱-۶۷؛
مرکز آمار ایران، سالنامه آماری استان خراسان رضوی، ۱۳۹۳؛

مومنی، منصور، شریفی سلیم، علیرضا (۱۳۹۰)، مدل‌ها و نرم‌افزارهای تصمیم‌گیری چند شاخصه، تهران، انتشارات مؤلفین؛

نعیمی، امیر، پزشکی راد، غلامرضا، چیدری، محمد (۱۳۸۸)، عوامل فردی، آموزشی و ترویجی مؤثر بر نگرش گندمکاران استان زنجان نسبت به بیمه محصولات کشاورزی، فصلنامه پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی، شماره ۹، صص ۶۱-۵۱؛
نیک نامی، مهرداد، خاتمی، فتح اله و لشکرآرا، فرهاد (۱۳۸۸)، اثرات بیمه محصولات کشاورزی بر وضعیت اقتصادی گندم‌کاران خسارت دیده شهر قم، پژوهش، ترویج و آموزش کشاورزی، سال دوم، شماره ۳، صص ۱۱۸-۱۰۷

همتی، عبدالناصر (۱۳۸۴)، نقش بیمه محصولات کشاورزی در توسعه بخش کشاورزی: موانع و راهبردها، فصلنامه صنعت بیمه، سال ۲۰، شماره ۴، صص ۵۰-۳۷؛

همتی، فاطمه، ایرانی پور، شهرام، باقرزاده، فیروز، اکبری، رحیم (۱۳۸۶)، اهمیت بیمه محصولات کشاورزی در اقتصاد کشاورزی و ملی، فصلنامه نظام مهندسی کشاورزی و صنایع طبیعی، سال ۴، شماره ۱۶؛ صص ۱۶-۸؛

یاسوری، مجید (۱۳۷۹)، بررسی وضعیت اعتبارات و شاخص‌های توسعه بخش کشاورزی در استان خراسان، سومین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران، مشهد، دانشگاه فردوسی، صص ۹۳۰-۹۱۶؛

Enjolras, G. and Sentis, P. (2008) The Main Determination of Insurance purchase an Empirical Study on Crop Insurance Policy in France. *Paper Prepared for Presentation at the 12th EAAE Congress 'People, Food and Environments: Global Trends and European Strategies', Gent (Belgium), 26-29.*

Hardaker J.B, Huirne R.B.M and Anderson J.R. 2004. Coping with Risk in Agriculture. CAB International. New York.

<http://maj.ir>.

<https://www.amar.org.ir>

Jain, R. C. A. (2004). Challenges in implementing agriculture insurance and re-insurance in developing countries. *The Journal*, 2004, 14-23.

Mahul, O., & Stutley, C. J. (2010). Government support to agricultural insurance: challenges and options for developing countries. World Bank Publications.

OpongMensah, N., Fialor, S. C., Dadson, V. A., & Yeboah, E. (2017, April). Agricultural Insurance in Ghana: An Examination of Concepts, Structure and Challenges. In *International Conference on Applied Science and Technology Conference Proceedings (Vol. 1, No. 1, pp. 223-236)*.

Xiu F, and Bauer S. (2012). Farmers' willingness to pay for cow insurance in Shaanxi province, china. *Procedia Economics and Finance*. 1: 431 - 440.

Yazdanpanah M. N., Monfared S. and Hochrainer S. (2011). Farmers satisfaction about crop insurance: case of south of Iran. *Development on the margin*, October 5-7. Tropentag.